

Јована Д. Костић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

ЛИК ЕДУАРДА САМА У ПЕШЧАНИКУ

Име и презиме: Едуард Сам (у роману се појављује као Е. С. „епистолар” и „епистоле састављач”)

Дан, месец и година рођења: 11. јул 1889. године

Пол: мушки

Адреса: Витез улица 27, Барабаш (Е. С. неколико пута мења место свога боравишта; његова породица и он живели су као подстанари у кући госпође Месарош у Бемовој улици 21 у Новом Саду; та кућа, међутим, срушила се само који тренутак по Едуардовом изласку из ње; он затим са својом трочланом породицом одлази у кућу своје сестре, али и њу напушта услед погоршања породичних односа);

Број личне карте: 225464

Датум и место издавања: 11. јануар 1941. године у Новом Саду

Порекло и вера: јеврејско, побожан, „љубав је еманација Бога” (Kiš 2020: 142);

Занимање и радно искуство: железнички надинспектор у инвалидској пензији; хонорарни посао „код Босанца” (биртија близу железничке станице), као и принудни рад у четама који је подразумевао преношење земље и пешчаника за насип, копање и вађење цигле из муља

Сувласништво: бивши сувласник и акционар мануфактурне фабрике првокласних четкарских производа *Weiss & Comp.*

Брачни статус: ожењен

Деца: двоје (девет и седам година); њихова имена, Андреас и Ана, не појављују се у самом роману;

Подаци о родбини: пет сестара и један брат

Остали подаци: пушач, хороскопски знак у раку, режијска карта прве класе број 56666 издата 8. новембра 1941 (неважећа)

Изглед: правилан нос, велика уста, кошчата брада, дуг врат, проседа коса
Здравствено стање: нарушено физичко и психичко здравље (болови у крстима, кратковидост, дрхтавица, несаница и страхови попут клаустрофобије, кинофобије, страха од лица у униформи, старости, немоћи, Бога, смрти и пакла);

Да ми којим случајем доктор Папандопулос сада постави питање о мом здрављу, о пореклу мојих траума, мојих страхова, сада бих му знао одговорити јасно и недвосмислено: *луцидност*. (Kiš 2020: 122)

1 jovana.kostic95@hotmail.com

Карактер и особине: „моћ опсервације и иронични патос” (Kiš 2020: 168); у „Истражном поступку” Е. С. има „феноменално памћење” (Kiš 2020: 71), док у „Испитивању сведока” он „не зна оно што свако зна” (Bošković 2004: 84);

Најбољи пријатељ: стари и једини пријатељ господин Гавански (Нови Сад, Железнички кеј 8);

Активности: размишљање, читање и писање;

Реквизити: петролејска лампа, табаци коцкасте хартије, хладна четвртаста бочица тамнољубичастог мастила, перо, двоструко пресавијене новине, два-три броја замашћеног часописа *Избор најбољих чланака*, једна књига црних корица, лимена пепељара, начето пакло цигарета;

„Схвати не без зебње да у посуди једва да има петролеума колико с прста. Све ће она *то посисати, све пождерати*. И као уплашен од те помисли (да ће утрнути светлост петролејке), он поново хитро замахну пером, чрчну по хартији, да настави започето, да предухитри таму.” (Kiš 2020: 16)

(Одевни) предмети: наочари гвоздених оквира, штап са гвозденим шиљком, црна замашћена актен-ташна од свињске коже са месинганом копчом, сат марке Лонгинес, сив шешир, сиво одело, окрзан капут (са унутрашњим џепом у којем држи листове коцкасте хартије и Концепт „Писма” написаног оловком), каљаче на ногама;

Остало: ципеле број 46, ножићи за бријање марке Табула раса (са ножића за бријање марке Табула раса прешао је на бријач марке Солинген 1932. године у Ковину када је покушао да пресеке себи гркљан);

Документи: „Писмо” сестри Олги као материјални траг нечијег постојања, писања и нестајања; документи који потврђују да је Е. С. два пута кажњен за контрадатирање документата попут лекарских уверења; два документа која говоре у прилог томе да је Едуард Сам луцидан, а не луд: 1) извештај Среској суда којим се „дозвољава отпуст из Душевне болнице у Ковину опорављеном болеснику Е. С., под условом да његова законита супруга, као привремени пуномоћник болесника, прими на издржавање и лично старање, с тим да га у случају да се болесниково стање здравља погорша има сместити у најближи завод за лечење душевних болесника” (Kiš 2020: 91) и 2) сам роман *Пеишчаник* који јесте, према речима његовог аутора, „други документ о грађанину Е. С.”, као и „нека врста записника и судски процес којим се покушава доказати да је грађанин Е. С. луцидан, а да је свет око њега луд” (Kiš: у Delić 1995: 319);

„Ствари стоје заправо овако: у кошмарном свету *Пеишчаника*, међу стотинама личности, заиста је Е. С. једина личност која има, црно на бело, доказе о свом душевном растројству.” (Kiš: у Delić 1995: 319)

Фотографије: расуте фотографије из картонске кутије; овде наводимо три од укупно петнаест описа фотографија који се јављају у роману: 1) на полећини прве фотографије нема датума и на њој се налази „неки младић од својих осамнаест-двадесет година, уредно подшишан, с косом на разделака, великих уста и правилна носа. Ревери на његовом тамном

капуту обложени су црном свилом која се пресијава, док његов дуг врат изгледа још дужи, јер је стегнут високом белом крагном од каучука испод које се назире чвор лептир-машне” (Kiš 2020: 81); 2) на полеђини наредне фотографије наводи се година 1919, док је на њој приказан „Е. С. с брадом и с раздељком са стране” (Kiš 2020: 82), док је 3) полеђина треће такође без датума, а на њој Е. С. коме „из малог џепа на капуту вири [му] столарска оловка с оштрим врхом навише. На тренутак је погнут и као да пребира по неким документима, по старим рукописима, избледелим писмима или по пожутелим фотографијама” (Kiš 2020: 83);

„Фотографска херменеутика превазилази јазове између реалног и фиктивног, приповедања и дескрипције, предње и задње стране фотографија, фотографских и литерарних поступака. Она се одвија као посебна техника унутар истражних радњи и заједно са набрајањем чини један од низа истражних поступака који се у ’Истражном поступку’ употребљавају.” (Bošković 2004: 91)

СТЕПЕНИЦЕ ЖИВОТА/СМРТИ

Рођење. Дете лежи у колевци од прућа, у сенци јабуковог стабла. [...]

Десет година. Дечак јури за котуром, замахнувши штапом. [...]

Двадесет година. Младић грли неку девојку. [...]

Тридесет година. Човек се враћа са посла. [...]

Четрдесет година. У героку и са халбцилиндром на глави, човек држи у рукама неки развијен свитак папира. Диплома? Акције? Судски налог? Испод високе крагне, црна кравата везана у голем чвор.

Педесет година. На њему је сиво одело. У левој руци држи шешир, десна му је уздигнута у говорнички гест. О чему човек говори? Политика? Финансије? Уметност? Љубавно искуство? Смрт?

Шездесет година. Са штапом у руци, човек је кренуо низа степенице. [...] Десном се руком ослања на штап, лева му је заденута на груди. На њему је дуг капут, готово до земље. На глави шешир. Лице у се малко расточило, очи подбуге. [...]

Седамдесет година. Левом се руком ослања на штап, у десној држи лулу. На глави има качкет. Испод качкета назиру се седе власи зачешљане иза ува. На њему је дебео џемпер, али се човек згрчио као да му је хладно.

Осамдесет година. Погнут, погрбљен, са штапом у десној руци, човек је закорачио низ следећи стпеник. На њему је тамни кућни огртач, везан око струка. [...]

Деведесет година. На последњем стпенику, човек као да се нагло окренуо, последњим напором снаге. На њему је онај исти кућни огртач, закопчан до грла и малко избледео. На ногама има папуче. Глава му је ниско погнута, као да тражи нешто на поду. [...]

На којем се стпенику налазио Е. С.?

Бејаше закорачио са петог, највишег стпеника (не бројећи нулти, који је још непостојање) низ падину, ка четвртом од позади стпенику (не бројећи последњи, онај који је паралелан са нултим, јер и тај је већ непостојање). (Kiš 2020: 208–210)

ЗНАКОВИ И ПОСЛЕДИЦЕ АНТИСЕМИТИЗМА/ХОЛОКАУСТА

Ислеђивање једног „лудака”

Едуард Сам јесте главно осумњичено лице у процесу који се води против њега. Не наводи се, међутим, о каквој оптужби је реч. „Први „Истражни поступак” почиње питањем о контрадатирању „Писма”, чиме се покреће његова истрага, која ће се наставити током целог романа”, док је Е. С. „сумњив и као Јеврејин и као свако други – потенцијални непријатељ империјалног поретка” (Bošković 2004: 74). Његова пресуда, додали бисмо, гласи: крив по свим тачкама оптужнице за сопствену националност.

Жуџа звезда

Сви они јеврејског порекла били су принуђени да носе жуту звезду на себи у циљу препознавања/обележавања њихове националности. Едуард Сам носи црну замашћену актен-ташну од свињске коже са месинганом копчом и жутом звездом сакривеном испод ње. Он скрива жуту звезду и плаши се да буде препознат као неко ко је јеврејског порекла. Бити Јеврејин значи живети у страху од смрти или нестајања.

Сиромаштво, принудни рад и физичко насиље

Читаоци, сведоци и Е. С-ове и уопште човекове судбине, могу приметити његову све изразитију немаштину и беду. У новинском извештају из другог „Истражног поступка” наводи се да је „издахнула” породица Е. С-а и то „после дуге агоније, на два корака од својих имућних рођака”, док су, на основу полицијског и медицинског увиђаја, узрок смрти „глад и студен” (Kiš 2020: 54). Е. С, као неко ко је „привикао на гладовање” (Kiš 2020: 70), у „Писму” сестри Олги на самоме крају романа пише да су његова „деца у хладној соби хладно млеко доручковала, ручала и вечерала”, као и да се „био спремио за прославу њиховог скромног Ускрса, доневши им из Бакше 1 кг свињешине, нешто буџа, ребара, сланине, изнушрица. Али Судбина је нас и све је то пождерала” (Kiš 2020: 216). Е. С. је изгубио сав свој капитал уложен у посао производње првокласних четкарских производа онда када је извесни Вајс повео процес против њега, те се сада „уместо четке за бријање служи једним патрљком од четке с које је већ лак отпао, дршка напукла, а свињска се длака олињала или сасвим поиспадала” (Kiš 2020: 173). Штавише, он у једном тренутку бива избачен из купеа прве класе, јер нема важећу режијску карту. Е. С, напослетку, не бива суочен само са бедом већ и са физичким насиљем током принудног рада. Један од момака му је, док је копао и вадио циглу из муља, задао ударац цокулом која му потом „целом тежином леже на прсте. И осети како се крцкајући све ломи као стаклена чаша, и виде на

тренутак своје зубе како му се урезају у длан” (Kiš 2020: 176), након чега покушава да се сакрије у подрум.

Смрти

Два документа, видели смо, доказују да је Е. С. луцидан, не и луд. Његова луцидност јавља се као последица спекулација о смрти: „То ужасно и ужасавајуће ВЕЛИКО притискало ме својим великим и ужасним присуством, а ужас је потицао из немоћи мог духа и свести да уз тај придев додам именицу, јер тиме би, тим разјашњењем појмова, ствар моје море постала извеснијом, ужас би можда добио људске контуре, или макар облик јасног и дефинисаног ужаса” (Kiš 2020: 120–121). „Смрт у снегу”, како он наводи у својим белешкама, била би „слатка смрт”, јер она, насупрот смрти у логорима, јесте смрт „без крви и без унаказивања тела, без болова и без насиља” (Kiš 2020: 117).

ЛИТЕРАТУРА

- Bošković 2004: D. Bošković, *Islednik, svedok, priča: Istražni postupci u Pešcaniku i Grobnici za Borisa Davidoviča Danila Kiša*, Beograd: Plato.
 Delić 1995: J. Delić, *Književni pogledi Danila Kiša*, Beograd: Prosveta.
 Kiš 2020: D. Kiš, *Pešcanik*, Beograd: Arhipelag.

Jovana D. Kostić

EDUARD SAM IN HOURGLASS

Summary

This paper aims to present and synthesize biographical data of one of the main characters in Danilo Kiš's novel *Hourglass*, namely, Eduard Sam. First, we shall list all of his personal information such as the date of birth, address, marital status, family relations, work experience, pastime activities, etc. Then, we shall present the staircases of life and death as they appear within the novel. Since the character in question is of Jewish origin, the paper will examine the recurring signs of anti-Semitism as well as the physically and emotionally debilitating consequences of such national identity. Eduard Sam is someone who is lucid, not mad, with his lucidity emerging as a result of his ceaseless speculation about the terror of death within a concentration camp.

Keywords: character biography, anti-Semitism, Jew, Eduard Sam, *Hourglass*, Danilo Kiš

Примљен: 1. априла 2022. године
 Прихваћен: 18. априла 2022. године